

ताप्लेजुङ जिल्लाको फूडलिङ्ग नगरपालिकाको दलित समुदायका महिलामा
सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाले सुत्केरी स्याहारमा पारेको प्रभाव

शोधकर्ता

दिपक पौडेल

क्याम्पस रोल नं. : ५७

परीक्षा रोल नं. : २१४०००३ (जनसङ्ख्या समूह)

त्रि.वि. द.नं. : ९-२-२०१-४४-२००९

शैक्षिकसत्र : २०७०/०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्वास्थ्य

तथा जनसङ्ख्या विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय
वर्षको जनसङ्ख्या शिक्षा (Pop.ED.598) विषयको परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत शोधपत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

सुन्दरहरैँचा, मोरङ

२०७४

घोषणा पत्र

म घोषणा गर्दछु कि यो अध्ययन “ताप्लेजुड जिल्लाको फूड्लिङ्ग नगरपालिकाको दलित समुदायका महिलामा सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाले सुत्केरी स्याहारमा पारेको प्रभाव” शीर्षकमा अध्ययन गरिएको छ। मैले जाने सम्म मौलिक अध्ययन हो अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीति नियमहरूको पालना गरी तयार पारिएको छ। यो अनुसन्धान तयार पार्दासम्म अन्य कलेज तथा विश्वविद्यालयमा कुनै पनि डिग्री प्राप्त गर्नका निमित्त बुझाएको छैन भन्ने प्रतिवद्धता जाहेर गर्दछु।

दिपक पौडेल

एम.एड. दोश्रो वर्ष

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

(स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम)

सुन्दरहरैचा, मोरङ

☎ ०२१-५४५६९७

SUNDARHARAINCHA, MORANG

☎ ०२१-५४५७७७

स्था.: २०४८

: ०२१-५४५७७७

(विश्वविद्यालय अनुदान आयोग बाट QAA प्राप्त)

बोर्ड सेवा १६९८०२१५४५७७

फ्याक्स

सूचना

E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या

Web site:

www.sukuna.edu.np

चलानीनम्बर

विषय : मूल्याङ्कनका लागि शोधपत्र सिफारिस गरिएको सम्बन्धमा ।

श्री शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

सुन्दरहरैचा, मोरङ

उपर्युक्त सम्बन्धमा यस क्याम्पसको शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed.) जनसङ्ख्या शिक्षाको (Pop.Ed. 598) का विद्यार्थी दिपक पौडेलले दलित समुदायका महिलामा सुत्केरी स्याहरको अवस्था शीर्षकको शोधकार्य मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा गर्नु भएको र निजको शोधकार्य र शोध लेखनबाट म सन्तुष्ट रहेकाले उक्त शोधपत्र वाह्य मूल्याङ्कन गर्नका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोधपत्र समावेश गरिएको मिति

इशवी.सम्बत् :th 2017

राजेन्द्र कार्की

शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

(स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम)

सुन्दरहरैचा, मोरङ

☎ ०२१-५४५६९७

SUNDARHARAINCHA, MORANG

०२१-५४५७७

स्था.: २०४८

: ०२१-५४५७७

(विश्वविद्यालय अनुदान आयोग बाट QAA प्राप्त)

बोर्ड सेवा १६९८०२१५४५७७

फ्याक्स

सूचना

E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या

Web site:

www.sukuna.edu.np

चलानीनम्बर

विषय : शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको सम्बन्धमा ।

उपर्युक्त सम्बन्धमा सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed.) जनसङ्ख्या शिक्षाको (Pop.Ed. 598) का विद्यार्थी दिपक पौडेलले दलित समुदायका महिलामा सुत्केरी स्याहरको अवस्था शीर्षकको शोधपत्र शोधनिर्देशक तथा सुपरिवेक्षकबाट वाह्य मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस भई आएको हुँदा निजको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क्र. स.	नाम	पद
हस्ताक्षर		
१.	जनार्दन गुरागाई	विभागीय प्रमुख
.....		
२.	राजेन्द्र कार्की	शोध निर्देशक
.....		
३.		वाह्य परीक्षक
.....		

वाह्य परिक्षण गरिएको मिति :

इशवी.सम्बत् :

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग एम.एड. दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न “ताप्लेजुङ जिल्लाको फूडलिङ्ग नगरपालिकाको दलित समुदायका महिलामा सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाले सुत्केरी स्याहारमा पारेको प्रभाव” शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा प्रारम्भ देखि अन्त्य सम्म नियमित सुपरीवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमूल्य सुभावा दिनु हुने शोध निर्देशक श्री राजेन्द्र कार्की ज्यूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्दा अमूल्य सुभावा दिनु हुने र स्वीकृति प्रदान गरि दिनु हुने विभागीय प्रमुख श्री जनार्दन गुरागाईं ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसै गरी प्रशासनिक रूपमा सहयोग गर्नु हुने क्याम्पस प्रमुख प्रेम प्रसद भट्टराई ज्यू र स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक केशवराज भट्टराई ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरु ज्यूहरू प्रति आभार प्रकट गर्दछु । मलाई यो अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सन्दर्भ सामाग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्याङ्क एवं सूचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमूना छनोटमा परेका सम्पूर्ण व्यक्तिहरू प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको क्रममा अमूल्य सहयोग र सुभावा दिने मेरो परिवारको सम्पूर्ण सदस्यहरू लगायत सम्पूर्ण मित्रहरू प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउने मोर्डन फोटो स्टूडीयो तथा कम्प्युटर सेन्टरका प्रो. धर्मेन्द्र दुलाल र योगन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

दिपक पौडेल

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग अन्तरगत एम्.एड्. दोस्रो वर्षको जनसंख्या शिक्षा विषयको परिपूर्तिको लागि “ताप्लेजुङ जिल्लाको फूड्लिङ्ग नगरपालिकाको दलित समुदायका महिलामा सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थाले सुत्केरी स्याहारमा पारेको प्रभाव” शिर्षकमा तयार पारीएको अनुसन्धान प्रतिवेदनमा दलित समुदायका महिलाको सामाजिक आर्थिक अवस्थाको पहिचान गर्नु, दलित समुदायको महिलाको सुत्केरी अवस्थामा आउने समस्याहरू पत्ता लगाउनु र दलित समुदायको महिलाको सुत्केरी अवस्थामा आउने समस्याका कारणहरू पत्ता लगाउने उद्देश्यहरू राखीएको छ ।

यो अनुसन्धान कार्य ताप्लेजुङ्ग जिल्ला फुडलीङ्ग नगरपालिका वडा नं. ३, ४, ७ र ८ भित्रका ३३५ घरधुरी मध्येमा उद्देश्यमुलक नमुना छनौट विधिबाट एक वर्ष भित्र सुत्केरी भएका ८८ जना महिलामा प्रत्यक्ष अन्तरवार्ताको माध्यमबाट तथ्याङ्क संकलन गरीयो, आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क संकलन कार्यमा प्राथमिक र द्वितीय दुवै स्रोतको प्रयोग गरी प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई आवश्यकता अनुसार तालिकीकरण र विभिन्न चित्रमा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रका ५९.०९ प्रतिशत महिला कृषि पेशामा आवद्ध रहेका छन् भने शैक्षिक अवस्था हेर्दा १-५ सम्म मात्र पढ्नेको संख्या ३४.०९ प्रतिशत छ । त्यस्तै ४०.९१ प्रतिशत महिलाले घरमै बच्चा जन्माएको भएपनि नियमित जाँच गराउन जानेको संख्या ६८.९७ प्रतिशत रहेको छ । अस्पताल जाँदा श्रीमानले साथ दिने महिलाको संख्या ३१.०४ प्रतिशत छ । सुत्केरी अवस्थामा घरायसी औषधी सेवन गर्ने महिला ७७.२७ प्रतिशत छ, त्यस्तै सुत्केरी अवस्थामा जाँड रक्सी सेवन गर्ने महिला ७०.४५ प्रतिशत रहेको छ । घरको समस्याले पूर्ण आराम गर्न नपाउने महिला ३८.४६ प्रतिशत भेटियो । बच्चा जन्माउदा देखा परेका समस्या अप्पेशन गर्नु पर्ने बच्चा उल्टो बसेको धेरै पीडा भएको जस्ता छन् । त्यस्तै बच्चा जन्मीएकै कारण ३०.६८ प्रतिशतलाई कुनै पनि दीर्घ समस्याले सताएको छ । त्यसमा ४८.१४ प्रतिशत महिलाले ढाडको समस्या त्यस्तै पाठेघरको समस्या र योनीबाट रगत बगी रहने समस्या हुने १४.८२ प्रतिशत दुवै समान रहेको पाइयो । बच्चा जन्माउदा विरामले भेटेको २ दिन पछि मात्र बच्चा पाउने ३.४१ प्रतिशत भेटियो । अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्र लाने समयमा ४०.४३ प्रतिशतले समयमै ट्याक्सी र ३८.३० प्रतिशतले

एम्बुलेन्स भेटेको बताए । विरामी सम्म डाक्टर वा स्वास्थ्य कार्यकर्ता ६० प्रतिशत समयमै आई पुगेको र ४० प्रतिशत आइनपुगेको बताए । प्रसुती गृह भएको अस्पताल १० कि.मी. भन्दा टाढा हुने १३.६४ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी गर्भावस्था तथा सुत्केरी स्याहार सम्बन्धी कुनै पनि तालिम वा गोष्ठीमा संलग्न नहुने ३०.६८ प्रतिशत रहेका छन् । सुत्केरी समयमा १५ दिन मा पूर्ण आराम हुन्छ भन्ने को संख्या १५.९१ र ३० दिनमा भन्नेको संख्या ३६.३६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

अध्ययन स्थल अधिकांश क्षेत्र ग्रामिण भएको कारण सबै क्षेत्र मा सडक सुविधा नभएको र भए पनि पर्याप्त साधनको अभावमा विरामीलाई स्वास्थ्य केन्द्र वा अस्पतालसम्म पुऱ्याउन समस्या रहेको अवस्था देखिन्छ । त्यस्तै कम उमेरमा विवाह र सन्तान उत्पादन कार्य त्यस्तै न्यून शैक्षिक अवस्था जस्ता समस्याले सुत्केरी अवस्थामा के कस्ता सावधानीहरू अपनाउने भन्ने ज्ञान नहुदा धेरै समस्याहरू उत्पन्न भएका देखिन्छन् । विभिन्न संघ संस्थाले आयोजना गरीएका कार्यक्रमहरूमा सबै तहका महिलालाई समेट्न नसकेको भन्ने गुनासो पनि रहि आएको छ । यस्ता पक्षमा सम्बन्धित निकायको ध्यान जानु अति आवश्यक छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ नं.
घोषणा पत्र	I
सिफारिस पत्र	II
स्वीकृतिपत्र	III
कृतज्ञताज्ञापन	IV
शोधसार	V
विषयसूचि	VII
तालिका सूची	X
चित्र सूची	XI

परिच्छेद : एक परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	५
१.५ अध्ययनको महत्त्व	५
१.६ अध्ययनको परिसिमा	६

परिच्छेद : दुई सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक साहित्य	७
२.२ व्यवहारिक साहित्यको पुनरावलोकन	८
२.३ सम्बन्धीत साहित्यको पुनरावलोकनको उपदेयता	११
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा	१२

परिच्छेद : तीन अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा	१४
३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या	१४
३.३ नमुना छनौट प्रक्रिया	१४
३.४ अनुसन्धानका साधनहरू	१५

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन साधनको वैधता	१५
३.६ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	१५
३.७ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया	१५

परिच्छेद : चार

तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१. सामाजिक र आर्थिक अवस्था	१६
४.१.१ धर्म अनुसार जनसङ्ख्या विवरण	१६
४.१.२ जात अनुसारको जनसंख्या	१७
४.१.३ पेशाअनुसारको जनसङ्ख्याको स्थिति	१८
४.१.४ शैक्षिक अवस्थाको विवरण	१८
४.१.५ पहिलो सन्तान जन्माउदा आमाको उमेर	१९
४.१.६ शैक्षिक स्थिति अनुसार सुत्केरी स्याहारको अवस्था	२०
४.२ सुत्केरी स्याहारको अवस्था	२१
४.२.१ सुत्केरी अवस्थामा देखिएका सामान्य समस्याको अवस्था	२१
४.२.२ सुत्केरी भएको स्थान	२२
४.२.३ अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्र जाने निर्णय गर्ने व्यक्ति	२३
४.२.४ सुत्केरी अवस्थामा परीक्षण	२३
४.२.५ सुत्केरी अवस्थामा परीक्षण गर्न जानुको कारण	२४
४.२.६ स्वास्थ्य संस्था वा अस्पताल जाँदाका सहयोगी	२५
४.२.७ सुत्केरी वाकसको प्रयोग	२६
४.२.८ सुत्केरी गराउन सहयोगी	२८
४.२.९ सुत्केरी अवस्थामा जाँड रक्सी प्रयोगको अवस्था	२९
४.२.१० सुत्केरी अवस्थामा भैपरी आउने खर्च व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण	२९
४.२.११ सुत्केरी अवस्थामा घरायसी औषधीको प्रयोगको विवरण	३०
४.२.१२ पूर्ण रूपमा आराम सम्बन्धी विवरण	३१
४.३ सुत्केरी अवस्थामा आएका समस्याहरू	३३
४.३.१ बच्चा जन्माउदा देखा परेका समस्या	३३
४.३.२ बच्चा जन्माएकै कारण रोग लागे नलागेको अवस्था	३४
४.३.३ बच्चा जन्माएकै कारण लागेको रोगको विवरण	३५

४.३.४ सुत्केरी अवस्थामा थप खानाको अवस्था	३६
४.३.५ थप खानाको समयावधी विवरण	३७
४.३.६ बच्चा जन्माउदा विरामले भेटेको समयवधीको विवरण	३८
४.३.७ विरामी हुँदा जाने स्थानको विवरण	३९
४.३.८ बच्चा पाउने दवाव सम्बन्धी विवरण	४०
४.३.९ सुत्केरी अवस्थामा खतराका लक्षण सम्बन्धी विवरण	४१
४.३.१० अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्र लाने समयमा सवारी साधनको अवस्था सम्बन्धी विवरण	४२
४.३.११ सुत्केरी गराउने डाक्टर वा स्वास्थ्य कार्यकर्ताको उपस्थितिको अवस्था	४३
४.३.१२ प्रसुति गृह भएको अस्पतालको दुरी	४४
४.३.१३ सुत्केरी गराउँदा थप समस्या आएमा सिफारिस गर्ने अस्पताल र दुरी सम्बन्धी विवरण	४६
४.४ सुत्केरी अवस्थामा आउने समस्याका कारणहरू	४६
४.४.१ सुत्केरी पछि काम गर्न थालेको विवरण	४७
४.४.२ गर्भावस्था तथा सुत्केरी स्याहार सम्बन्धी तालिम गोष्ठीमा समावेशको अवस्था	४८
४.४.३ सुत्केरी अवस्थामा खानु पर्ने थप खानको ज्ञान सम्बन्धी विवरण	४९
४.४.४ सुत्केरी अवस्थामा आरामको समयावधी सम्बन्धी ज्ञान	५०
४.५ प्राप्ति	५१

परिच्छेद : पाँच
निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ निष्कर्ष	५५
५.२ सुझावहरू	५६
५.२.१ नीति निर्माण तहका लागि सुझाव	५६
५.२.२ अभ्यासका लागि सुझाव	५७
५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव	५८

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरू

तालिका सूची

तालिका	विवरण	पृष्ठ
१.	धर्म अनुसार जनसङ्ख्या विवरण	१७
२.	जात अनुसारको जनसंख्या	१७
३.	पेशाअनुसारको जनसङ्ख्या स्थिति	१८
४.	शैक्षिक विवरण	१९
५.	पहिलो सन्तान जन्माउदा आमाको उमेरको विवरण	१९
६ .	शैक्षिक स्थिति अनुसार सुत्केरी स्याहारको अवस्था	२०
७.	सामान्य समस्या	२१
८.	सुत्केरी भएको स्थान सम्बन्धी विवरण	२२
९.	सुत्केरी अवस्थामा परीक्षणको अवस्था	२४
१०.	सुत्केरी अवस्थामा परीक्षण गर्न जानुको कारण	२५
११.	सुत्केरी वाकस प्रयोगको अवस्था	२७
१२.	सुत्केरी वाकसको व्यावस्थापन सम्बन्धी विवरण	२७
१३.	जाँड रक्सीको प्रयोग	२९
१४.	घरायसी औषधीको प्रयोगको अवस्था	३१
१५.	पूर्णरूपमा आरमको विवरण	३२
१६.	पूर्ण रूपमा आराम नगर्नु सम्बन्धी विवरण	३२
१७.	बच्चा जन्माएकै कारण कुनै रोग लागे नलगेको विवरण	३४
१८.	सुत्केरी अवस्थामा थप खानाको अवस्था	३६
१९.	बच्चा जन्माउदा विरामले भेटेको समयावधी	३८
२०.	विरामी पहिला जाने स्थान	३९
२१.	बच्चा पाउने दवाव सम्बन्धी विवरण	४०
२२.	खतराका लक्षण सम्बन्धी विवरण	४१
२३.	समयमा सवारी साधनको उपलब्धताको विवरण	४३
२४.	डाक्टर वा स्वास्थ्यकार्यकर्ताको उपस्थितिको अवस्था	४४
२५.	सिफारीस गर्ने अस्पताल र दुरीको विवरण	४६
२६.	तालिम वा गोष्ठीमा सहभागीताको विवरण	४९
२७.	थप खानाको ज्ञान सम्बन्धी विवरण	५०

चित्र सूची

चित्र	विवरण	पृष्ठ
१.	अवधारणात्मक ढाँचा	१३
२.	सुत्केरी गराउन अस्पताल वा स्वास्थ्य केन्द्र जान निर्णय गर्ने व्यक्तिको विवरण	२३
३.	परीक्षण गराउन जाँदा साथ दिनेको विवरण	२६
४.	सुत्केरी गराउने सहयोगी	२८
५.	खर्च व्यवस्थापकको विवरण	३०
६.	बच्चा जन्मदाको अवस्थाका समस्याहरू	३३
७.	बच्चा जन्माएकै कारण लागेका रोगको विवरण	३५
८.	थप आहार गरेको समयावधीको विवरण	३७
९.	प्रसुती गृहसम्मको दुरीको विवरण	४५
१०.	सुत्केरी पछि काम गर्न थालेको समयावधी	४७
११.	सुत्केरी अवस्थामा आरामको समयावधीको ज्ञान	५१